

lig er dog en stor udeladelse i forbindelse med kapitlet om Det slesvigske spørgsmål. Det fremgår ikke, at s. 117–118 gengiver et særligt ark (81 a), der er vedlagt erindringerne og ikke organisk indføjet i dem. I bogudgaven erstatter det en passage fra de kontinuierlige erindringer, som helt udelades. De to passager er ikke identiske, og da den i bogen bragte (ark 81 a) er blevet til som korrektion og supplement til den oprindelige, bliver det umuligt at få en præcis forståelse af erindringerne på dette punkt, da man ikke kan sammenholde de to fremstillinger. Således fremgår det ikke, at Foss' indledende bemærkning »Min politik i Paris var klar nok,« har karakter af at være en præcisering af hans tidligere fremstilling. Dertil kommer, at udeladelsen ikke er blevet fulgt op. På s. 118 skriver Foss: »I Paris havde jeg som sagt straks besøg af den lille Mme de Quirielle ...« Dertil vil læseren indvende, at det har ikke været sagt, og det er rigtigt, hvad bogen angår. Derimod har det været nævnt i manuskriptet i det udeladte stykke, og udgiverne skulle derfor have taget konsekvensen og udeladt ordene »som sagt« på s. 118. Som det nu står, efterlader det indtrykket af, at Foss ikke kan huske, hvad han har sagt, og hvad han ikke har sagt, og derved gøres der ham uret.

Sammenfattende må man sige, at den læser, der skal bruge erindringerne i videnskabelig sammenhæng, ikke kan nøjes med bogen, men må konsultere manuskriptet. Den læser, der går erindringerne igennem for deres egen skyld får selvfølgelig et udbytte af dem, men slet ikke det, han eller hun kunne have fået, hvis de var blevet forsynet med indledning og kommentar.

Jørgen Fink

Harald Jørgensen: *Genforeningens statspolitiske baggrund. Tilblivelsen af Versaillestraktatens slesvigske bestemmelser.* (Historisk Samfund for Sønderjylland, 1970). 417 s.

Med denne bog har landsarkivar, dr. phil. Harald Jørgensen ydet sit særdeles vægtige bidrag til fejringen af genforeningsjubilæet i 1970. Hans arbejde med afhandlingen har stået på gennem lang tid, idet han – som han oplyser i forordet – allerede o. 1950 begyndte at indsamle materiale med henblik på at skildre gennemførelsen af Nordslesvigs genforening med Danmark i 1920. Det vil sige, at han rettede sin forskning mod årene 1918–20. Denne plan har han imidlertid af flere grunde afstået fra at realisere i denne omgang, og i den foreliggende bog har han koncentreret sig om at følge tilblivelsen af de slesvigske bestemmelser i Versaillestraktaten.

En vanskelighed ved at realisere denne målsætning ligger i, at det ikke er muligt at inddrage akter fra fredskonferencens arkiv. Versaillestraktatens arkivalier skal efter den tyske besættelse af Paris i 1940 være ført til Tyskland og der i stort omfang være gået til grunde. Harald Jørgensen har derfor stort set måttet holde sig til det materiale, der er publiceret i 1926 af André Tardieu i samarbejde med Fr. V. Jessen, »Slesvig på fredskonferencen 1919–20«. Det er en fortræffelig udgave, præget af det kendskab til fredskonferencens behandling af det slesvigske problem, som Tardieu erhvervede sig i sin egenskab af formand for den belgiske kommission, hvortil sagen henvistes.

De franske arkiver har været lukket for Harald Jørgensen, så han har ikke ad den vej kunnet komme bag

om de franske synspunkter i det slesvigske spørgsmål for at se, i hvor høj grad de har været formet under indtryk af pression fra danske kredse, der ønskede en yderliggående kurs i grænespørgsmålet. Af bogen fremgår ikke, om Harald Jørgensen har konsulteret de engelske arkiver, så det er ikke muligt at afgøre, om man der kunne finde ting af betydning for forståelsen af stormagternes forhandlinger om den dansk-tyske grænse. Den store engelske aktsamling, »Documents on British Foreign Policy 1919–1939« begynder først efter undertegnelsen af Versaillesfreden, d. v. s. præcis der, hvor Harald Jørgensen slutter. Men de dokumenter, der i dette værk er aftrykt om selve afstemningen i 1920 lader formode, at de engelske arkiver ikke vil være ganske blottet for stof om tilblivelsen af de slesvigske bestemmelser i Versailles-traktaten. Dog gælder det for alle andre end danskerne og beboerne i grænseområdet, at det slesvigske spørgsmål kun var en lille og uvigtig detalje i den problemmasse, der tårnede sig op ved fredsslutningen. Det begrænser mængden af relevant arkivstof i udenlandske arkiver.

Kun fra det tyske udenrigsministeriums arkiver har Harald Jørgensen kunnet fremdrage nyt stof fra det diplomatiske område, og han har her fortrinsvis udnyttet materiale om forbindelsen mellem regeringen og den tysksindede grænsebefolkning. Det er derfor begrænset, hvad nyt bogen kan bringe i forhold til Tardieus publikation og Fontenays udgave af det danske materiale i »Det slesvigske Spørgsmåls diplomatiske Historie 1914–1920« fra 1921.

Desuden har forfatteren gennemgået en lang række privatarkiver i rigsarkivet og i landsarkivet i Åbenrå. Sidstnævnte sted bl. a. H. P. Hans-

sens arkiv, der ellers ikke har kunnet inddrages ret meget i forskningen endnu. Gennem sin udgave af brevvekslingen mellem H. P. Hanssen og H. V. Clausen i 1962 har Harald Jørgensen antagelig erhvervet den indsigt i Hanssens arkiv, han her har kunnet støtte sig på.

Endelig skal det nævnes, at dr. Jørgensen har søgt oplysninger hos personer, der havde stået begivenhederne nær, og som endnu levede, da han indsamlede sit materiale. Det er imidlertid karakteristisk, at disse samtaler så godt som intet positivt udbytte har givet.

I det hele taget må det fastslås, at Harald Jørgensens omfattende gennemgang af det relevante materiale kun i begrænset omfang har bragt afgørende nyt for dagen. Her og der korrigeres den hidtidige opfattelse eller suppleres vor viden. Men bogens vægt ligger i, at den giver en bred sammenfatning af begivenhedsforløbet fra det slesvigske spørgsmål rejstes i Berlin og København i 1918 til Versailles-traktaten undertegnedes d. 28. juni 1919.

Det er ikke ganske klart, hvad Harald Jørgensen lægger i udtrykket »Den statspolitiske baggrund« for genforeningen. Det afgørende er imidlertid, at han giver termen »statspolitik« et ganske bredt indhold. Han skildrer nemlig ikke alene den danske regerings og den danske rigsdags overvejelser samt de diplomatiske relationer før og under fredskonferencen, men også udviklingen i grænselandet både i den danske og den tyske lejr samt den grænsepolitiske opdeling af befolkningen i kongeriget.

Denne bredde er på en gang bogens styrke og dens svaghed. Vi får en prisværdig grundig præsentation af flere sider af begivenhedsforløbet.

Men netop derved hæmmes i et vist omfang overblikket, og samspillet mellem de forskellige linier, der følges i bogen, tabes af syne. F. eks. lykkes det ikke ved gennemlæsningen af bogen at få et tilfredsstillende, sammenhængende billede af de komponenter, der bestemte den danske regerings holdning i 1918.

Her og andre steder havde man gerne set en mere principiel drøftelse af problemerne til supplement af det kronologiske referat af hændelsesforløbet. Der er i begivenhederne 1918–20 så meget stof til en systematisk betragtning af tanken om selvbestemmelsesret og folkeafstemning, at man må karakterisere det som en mangel, at der ikke i bogen er gjort noget forsøg på at sammenfatte nogle af synspunkterne herpå. Det ville have hjulpet til en bedre karakteristik af nogle af synspunkterne på tysk side, som Harald Jørgensen vel stiller sig forstående over for, men som han dog stort set behandler ud fra den gængse opfattelse af, at kritik af de danske afstemningsprincipper var udtryk for mangel på sans for historisk retfærdighed. Også de synspunkter om en afstemning fra syd, d. v. s. at man stemte om at komme til Tyskland, som lå bag Ernst Christiansens og hans tilhængeres agitation for den sydligst mulige afstemningslinie, ville have fremstået klarere på baggrund af en drøftelse af begrebet selvbestemmelse i relation til situationen 1918–19. Sandsynligvis er Lorenz Rerups afhandling om den territoriale selvbestemmelsesret (*Scandia* 35, 1969) kommet for sent til, at Harald Jørgensen har kunnet benytte den i sit arbejde med emnet. Men Rerups artikel understreger det nyttige i at drage en mere systematisk synsmåde ind i behandlingen af de problemer, anvendelsen af princippet om den na-

tionale selvbestemmelsesret rejste i årene 1918–20.

Harald Jørgensens skrivemåde er ikke ligefrem let, og de mange referater af taler og aktstykker tynger fremstillingen en del. Men for den flittige læser, er der i denne bog om genforeningen samlet et stort og interessant stof. Vigtige sider af det ydre hændelsesforløb ved tilblivelsen af Versaillestraktatens bestemmelser om Slesvig er fulgt op, og man behøver ikke mere at konsultere akt-samlinger, memoirer og spredte fremstillinger for at få et sammenhængende indtryk af udviklingsgangen.

H. P. Clausen

Jens Otto Krag: *Dagbog ved et årsskifte*. December 1971–januar 1972. (Gyldendal, 1972). 77 s.

Ved udgivelsen blev bogen meget omtalt, og man drøftede dens i øvrigt få åbenhjertige bemærkninger og betimeligheden af at servere dem så fri-ske. Her skal dette ikke kommenteres; men derimod skal det konstateres, at bogen virkelig er en gevinst for historieforskningen og for den folkelige politiske oplysning. Krag har ved at lade offentliggøre dette afsnit af en meget større dagbog bl. a. villet vise, hvordan dagen går for en statsminister og partileder. Denne hensigt er til fulde nået. Når det gælder de politiske begivenheder, rummer denne periodes dagbogsblade ikke afsløringer; men mønstret for en række beslutninger og handlinger afdækkes, ligesom dagbogen konkret viser Krags forhold til en række politikere og embedsmænd.

Den beskedne bog, som tilmed i stilen er yderst bemærkelsesværdig, er